

Sudrabkaiju pētījumi Rumbulā (1992–1994)

RUSLANS MATROZIS,
matruslv@inbox.lv

1990. gadā iznāca žurnāla "Putni dabā" 3. laidieni, kurā publicēts apkopojums par vairāku Latvijas sadzīves atkritumu izgāztuvju sugām un skaitā daudzveidīgu putnu faunu (Smislovs, Kuročkins 1990). Toreiz bieži braucu ar vilcienu no Rīgas līdz Dārziņiem, un Rumbulas stacijā daudzi cilvēki no vilciena kāpa ārā un devās uz netālo izgāztuvi. Vīrs tās kalna vienmēr riņķoja palieli kaiju bari, tāpēc mēs kopā ar Floriānu Saviču izdomājām apmeklēt šo vietu, lai novērtētu ornitofaunas sastāvu un skaitu.

Pirmajā reizē, 1992. gada 25. jūlijā, bija īsta svelme (+34°C). No vilciena mēs devāmies pakaļ cilvēku grupai, kas gāja uz izgāztuvi¹ pa sev vien zināmu ceļu un parādīja mums melno ieeju. Turpmākajos divos gados pa centrālajiem vārtiem negājām nekad.

¹ Rumbulas jeb Getliņu sadzīves atkritumu poligonu (izgāztuvi) izveidoja 1973. gadā, Getliņu purva malā 79,9 ha platībā. No 1956. līdz 1973. gadam Rīgas atkritumus noglabāja izgāztuvē Augusta Deglava ielā Pļavniekos (ap 20 ha platībā), bet mikrorajona attīstības dēļ to slēdza. Savukārt atkritumu izgāztuve "Kleisti" no 1950. gada līdz Getliņu atvēršanai atradās Spilves plāvās starp Ilģuciemu un Bolderāju.

Šo poligonu nosaucām par Rumbulas izgāztuvi, jo blakus atradās šāda nosaukuma dzelzceļa stacija, bet par oficiālu "Getliņu izgāztuves" nosaukumu uzzinājām vien 90. gadu beigās. Tieši pirmajā viesošanās reizē mēs turienes grāvī ieraudzījām zivju dzenīti – šī suga līdz tam laikam pašmāju izgāztuvju teritorijā vēl nebija atzīmēta, un tas mazliet iedvesmoja. Nākamajās ekskursijās uz poligonu mums piedroījās Mārtiņš Kalniņš.

Drosme atrasties atkritumu deponēšanas teritorijā

Gribētu vērst uzmanību uz to, ka tajos gados poligona teritorija nebija norobežota ar žogu (vien ar grāvjiem, pār kuriem bija ierīkoti paštaisīti tiltiņi), tas darbojās faktiski bez apsardzes, tāpēc to brīvi apmeklēja un turpat dzīvoja daudzi bezpajumtnieki, kā arī citi sociāli margināli elementi. Ekonomiski grūtajos pirmajos neatkarības gados katru dienu šādu cilvēku tur bija vairāki desmiti. Viņi nodarbojās ar pudeļu, metāla, pārtikas un citu priekšmetu vākšanu.

Plašajā izgāztuves teritorijā cilvēkus un kaijas pārsvarā pievilināja atkritumu deponēšanas vieta (laukums ap 150x150 m), kurā tika izgāzti tikko piegādāti atkritumi. Ņemot vērā, ka poligonu apmeklējām nelegāli, sākumā baidījāmies ilgi uzturēties, jo tur strādāja darbinieki, kas šķiroja atkritumus, un kursēja tehnika – mašīnas, kuras nogādāja "svaigus" atkritumus, un traktori, kas visu līdzināja pa laukumu.

Cita varianta tikt tuvāk kaijām nebija, tāpēc ar laiku bailes pārvarējām. To veicināja arī labvēlīgā poligona darbinieku attieksme pret mums, jo pārstāvējām inteligento apmeklētāju daļu un citiem neveidojām konkurenci. Marginālo apmeklētāju dēļ drošāk bija tur ierasties divatā vai trijotā un vērot, vai kāds neseko, ejot prom no poligona. Diemžēl uzmanišanās nepasargāja mūs no diviem laupīšanas uzbrukumiem (10.1992. un 01.10.1993.), kuros zaudējām binokļus.

Kā nonācām līdz Edija Fricēs metodei

Kopš 1967. gada pašmāju ornitologi neregulāri apmeklēja sadzīves

Foto: Ruslans Matrozis

atkritumu izgāztuves, vairākos poligonos veikta putnu uzskaitē un zvirbulveidīgo ķeršana gredzenošanai (Бауманис 1981; Smislovs, Kuročkins 1990; Смыслов 1991). Tieši Rumbulas izgāztuvē laikā no 1976. līdz 1980. gadam putnu uzskaitē pirmais veica ornitologs Jānis Baumanis (1940–2006), bet no 1986. līdz 1988. gadam to apmeklēja gredzenotāji Vladimirs Smislovs un Aleksejs Kuročkins². No viņiem neviens nebija ķēris kaijas un nebija zināma metode, kādu šai nolūkam varētu sekmīgi izmantot.

Pirmajās apmeklējuma reizēs, novērtējuši situāciju uz vietas, mēģinājām saprast, kādā veidā kaijas varētu ķert un gredzenot. Lielākoties to bari riņķoja gaisā vai sēdēja uz vecajiem atkritumu kalniem nostāk no jauno izbēršanas vietas, bet uz īsāku laiku (no dažām minūtēm līdz dažām stundām – atkarībā no traucējuma faktoriem) masveidā nolaidās jauno kravu deponēšanas vietā, kur aktīvi barojās. Tieši tur bija iespējams kaijas ķert un lasīt/kontrolēt gredzenus.

Visu gadu izgāztuvē uzturējās lielākoties sudrabkaijas *Larus argentatus* (ārpus ligzdošanas sezonas vidēji ap 4000 īpatņi), mazākā skaitā (līdz 20)

² Rumbulas izgāztuvi apmeklējuši arī citi putnu vērotāji, piemēram, Latvijas Gredzenošanas centra arhīvā ir ziņa, ka Mārcis Leja (dz. 1964) šajā izgāztuvē 21.08.1980. atradis beigtu sudrabkaiju ar Somijas gredzenu (ziņojums nr. 7483).

arī melnspārnu kaijas *Larus marinus*. Citas sugas – reņģu kaijas *Larus fuscus* (līdz 10), kajaki *Larus canus* (līdz 500) un lielie ķīri *Larus ridibundus* (līdz 10 000) novēroti sezonāli, galvenokārt pavasarī. Vienu reizi (27.02.1993.) novērojām arī lielo polārkaiju *Larus hyperboreus*. Līdz ar to galveno uzmanību pievēršām sudrabkaijām.

Sākumā izdomājām vienkāršāko metodi – ķert ar auklas cilpām, manuāli savēlot, kad kaija tajā iekāpj. Taču tas bija neērti, darbietilpīgi un neefektīvi, jo dienas laikā spējām noķert tikai dažus putnus.

Tad izgudrojām kompakta ierīces – A4 formāta finiera dēlī tika ievietoti vairāki desmiti makšķerauklas cilpu, un šos dēļus mēs novietojām uz atkritumu kaudzes, piestiprinājām ar virvi un vērojām no attāluma. Tas bija efektīvāk, bet prasīja laiku cilpu atjaunošanai. Tad sapratām, ka vienam dēlim nav nepieciešams tik daudz cilpu, pietiek ar 5–10. Vienlaikus uzlikām vairākus dēļus ar cilpām. Lai gan arī šai metodei bija trūkumi – dēļus varēja izlikt uz īsu brīdi, kamēr nebrauca automašīnas vai traktors, tomēr pa dienu gredzenošanai varēja noķert līdz pat 15–30 kaijas.

Vienā dienā, kad izgāztuvi apmeklēja rekordliels sudrabkaiju skaits (virs 10 000), uz dēļiem tās galīgi neķērās traucējuma faktora dēļ. Tāpēc

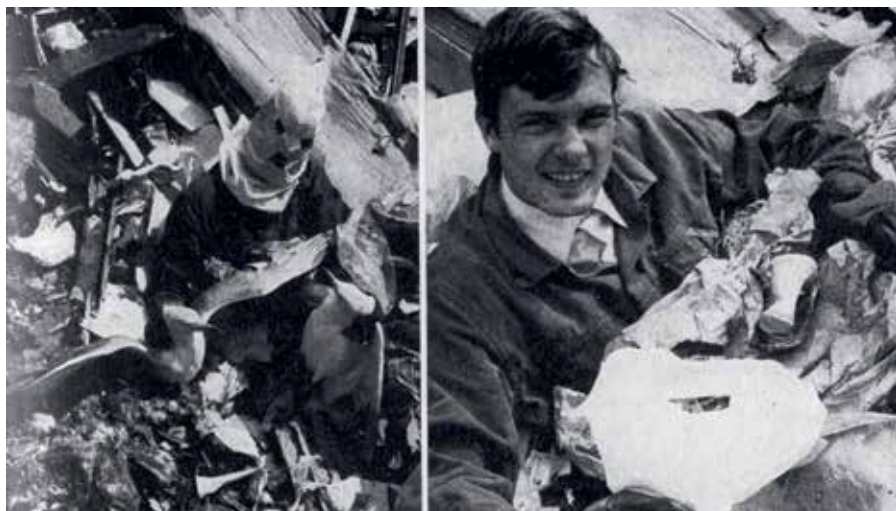

Ruslans Matrozis un Mārtiņš Kalniņš, gredzenojot sudrabkaijas, 26.11.1992.

HRONIKA

- 25.07.1992.** Pirmais izgāztuves apmeklējums.
- 23.08.1992.** Nolasīti pirmie divi īgaunu un viens somu gredzens.
- 25.09.1992.** Nolasīts pirmais krāsainais gredzens.
- 02.10.1992.** Ar makšķerauklas cilpām noķertas pirmās divas kaijas un apgredzenota pirmā kaija ar krāsainu Latvijas gredzenu.
- 24.10.1993.** Rumbulā apgredzenota pieaugusi kaija (LR HT-158), kura 18.03.2003. kontrolēta Vācijas Ēbersvaldē, bet nākamajā pavasarī – 15.05.2004. – atrasta beigta (auto nobraukta) vistālāk uz austrumiem – Krievijas Vologdas apgabālā (593 km). Attālums starp Vācijas un Krievijas kontrolēšanas vietām – 1569 km.
- 03.01.1993.** Nolasīts somu vecās kaijas gredzens (HF HT-3597), kura kā mazulis gredzenota 1969. gadā (23 gadi 6 mēneši).
- 21.01.1993.** Rumbulā apgredzenotā pieaugusi kaija (LR HT-402) kontrolēta turpat 21.12.2009. (vecums vismaz 20 gadi 6 mēneši).
- 23.01.1993.** Izgāztuvi apmeklēja rekordliels skaits sudrabkaiju – ap 10 000, M. Kalniņš pirmo reizi izmanto Edija Frices metodi un noķer 4 putnus.
- 31.01.1993.** Pirmo reizi nolasīts liels gredzenu skaits – 32: 24 īgaunu, 6 somu un 2 latviešu.
- 21.03.1993.** Ar Edija Frices metodi dienā apgredzenots rekordliels īpatņu skaits – 60 kaijas; vienu no tām (LR HT-437) 03.09.1995. nošāva Somijas ziemeļos (1175 km).
- 12.07.1993.** Nolasīts vistālāk uz ziemeļiem no Rumbulas gredzenots somu kaijas gredzens (942 km).
- 16.07.1993.** Pirmās jaunās (*juv.*) kaijas ar īgaunijas gredzeniem (EM L-12609, L-19496, T-23399, T-42220).
- 28.07.1993.** Nolasīts somu vecākās kaijas gredzens (HF H-9092, 25 gadi 1 mēnesis), kā mazulis gredzenota 1968. gadā.
- 06.08.1993.** Nolasīts vienīgais Dānijas kaijas gredzens (CD 4085270, 729 km).
- 19.08.1993.** Nolasīts dienas rekordskaits – 94 gredzeni (67 īgaunu, 19 somu, 4 latviešu, 2 poļu un 2 lietuviešu).
- 27.08.1993.** Nolasīts vistālāk no Rumbulas gredzenotās kaijas Holandes gredzens (HA 5234918, 1342 km).
- 28.08.1993.** Nolasīts vecākais īgaunu gredzens (EM T-11467, 19 gadi 2 mēneši), kā mazulis gredzenota 1974. gadā.
- 24.09.1993.** Nolasīts vecākais poļu gredzens (PG D-37442, 17 gadi 8 mēneši), kaijai vismaz 22 gadi, un vecākā Krievijas teritorijā gredzenota kaija (EM T-3730, 19 gadi 3 mēneši), kā mazulis gredzenota 1974. gadā.
- 28.08.1994.** Pirmā jaunā (*juv.*) kaija ar Somijas gredzenu (HF HT-168.018).

Foto: Aleksejs Kuročkins

Edijs Fricis Kopenhāģenas izgāztuvē 1970./71. gada sezonā ķer kaijas ar savu metodi (Bub 1986).

M. Kalniņš pirmo reizi uzdrošinājās izmantot vācu metodi³ – un noķēra četras sudrabbkaijas. Nākamajā reizē šādā veidā viņš noķēra jau 23 sudrabbkaijas. Metode bija veiksmīgi aprobēta un turpmāk deva vislabākos rezultātus.

Tā bija šāda: cilvēks iekārtojas atkritumu kaudzē (apakšā un augšā uz sevis noliekot kartonu), galvā uzmauc polietilēna maisu ar caurumiem elpošanai un acīm. Kaijas vairs neredz šādi nomaskētu cilvēku un droši nolaižas tajā vietā. Zem kartona starp kājām tika ielikts kartupeļu maiss, kurā ar rokām noķertos putnus varēja ērti savietot (parasti 4–5), īpaši neiztraucējot apkārtnē esošas kaijas; arī noķertās tumsā daudz nekustējās.

Kad maiss bija piepildīts, kaijas tika gredzenotas uz vietas vai aizejot no kaudzes malā. Ja darbojāties divatā, tad viens stāvēja malā un kontrolēja situāciju, brīdinot par traktora tuvošanos. Ja pa vienam – tad reizēm vajadzēja steigšus pamest vietu, jo aizmugurē kaudzei, kurā atradās ķērājs, tuvojās traktors. Arī šoferi reizēm bija pārsteigti, kad pēkšņi no atkritumu kaudzes traktora priek-

Krāsainie gredzeni, kas izmantoti sudrabbkaiju gredzenošanā Rumbulā 1992. gada oktobrī–decembrī.

šā skrēja kāds jauneklis ar maisu rokā... Neskatoties uz bīstamību⁴, turpmāk ķērām tikai ar šādu metodi (rekords – 60 apgredzenotas sudrabbkaijas dienā).

Kaiju gredzenošana

No Latvijas Gredzenošanas centra bez maksas dabūjām zviedru ražotāja "I.Ö. Mekaniska AB" dūralumīnija gredzenus (HT sērija) un ar tiem arī sākām. Kad tie beidzās, izmantojām mazāk izturīgos alumīnija modeļus (M sērija)⁵. Visvieglāk un no lielāka attāluma varēja kontrolēt kaijas, kam bija krāsainie gredzeni (gredzenotas 1991. un 1992. gadā Igaunijas piekrastes salās un Krievijas Ļeņingradas apgabala piekrastē pie Kurgolovas).

Lai palielinātu kontroļu skaitu un atvieglotu lasīšanu, izdomājām, ka arī mums vajag krāsainos gredzenus. Toreiz mums nebija iespējas tos pasūtīt (ne līdzekļu, ne kontaktu), tāpēc turpat izgāztuvē sameklējām piemērotu plastmasas gabalu, no kura M. Kalniņš mājās izgatavoja krāsainus gredzenus (augstums – 35 mm, diametrs – 15 mm). Katru izgriezta un salieca pēc vajadzīgā izmēra un

⁴ Kad kopā ar Dmitriju Boiko šo ķeršanas metodi šajā izgāztuvē gribējām izmantot 2005. gadā, poligona darbinieki mums to kategoriski aizliedza drošības apsvērumu dēļ.

⁵ Turpmākas kontroles labi pierādīja, ka tieši dūralumīnija gredzeni (HT sērija) tika kontrolēti visilgāk, jo bija faktiski mūžīgi. Piemēram, 21.01.1993. Rumbulas izgāztuvē gredzenota pieaugusi sudrabbkaija (dzimusi 1988. gadā vai agrāk), turpat vairākkārt kontrolēta periodā no 04.08.2004. līdz 21.12.2009. (gandrīz 17 gadus pēc gredzenošanas) vismaz 21 gada vecumā. Savukārt alumīnija gredzeni (M sērija) ziņoti maksimāli vien 4 gadus 8 mēnešus pēc gredzenošanas.

³ 90. gadu sākumā Rīgas ārzemju grāmatu veikalā "Globuss" Aspazijas bulvāri plašā sortimentā varēja iegādāties Vācijas Demokrātiskajā Republikā izdotas ornitoloģijas grāmatas no sērijas "Die Neue Brehm-Bücherei". Šie izdevumi bija ļoti ilustrēti, un tos savas bibliotēkas papildināšanai iegādājušies daudzi putnu vērotāji. Viena no sērijas grāmatām bija veltīta putnu ķeršanas metodēm (Bub 1986), un tajā bija publicēti attēli ar putnu gredzenotāju, kas bija uzlicis sev virsū maisu un, sēžot atkritumu kaudzē, ar rokām ķēra kaijas. Šo paņēmienu mēs nosaucām par vācu metodi, bet patiesībā tur attēlots dānis Edijs Fricis (Eddie Fritze, dz. 1950), kurš šo metodi pirmo reizi izmantoja 1970./71. gada sezonā Kopenhāģenas sadzīves atkritumu izgāztuvē, sezonas laikā apgredzenojot ļoti lielu kaiju skaitu – 3582 sudrabbkaijas un 77 melnspārnu kaijas (Fritze 1976). Faktiski to vajadzētu saukt par Edija Fricis metodi. Šo stāstu vēl interesantāku padara tas, ka pēc daudziem gadiem (16.07.2005.), viesojoties pie šo rindu autora mājās, Edijs no plaukta paņēma tieši šo grāmatu un parādīja sevi jaunībā tieši tajās fotogrāfijās (137. lpp.), kuras mēs izmantojām par pamatu, aprobējot metodi Latvijā.

Mārtiņš Kalniņš gredzeno ar Edija Fricis metodi noķertu sudrabbkaiju, 21.03.1993.

Foto: Ruslans Matrozijs

1. ATTĒLS. Rumbulas izgāztuvē gredzenoto un kontrolēto sudrabkaiju novērošanas vietās: sarkanie apli – mazuļu gredzenošanas vietas (Somijā, Igaunijā, Krievijā un Latvijā), dzeltenie – ārpus Rumbulas gredzenoto sudrabkaiju kontroles, violette – Rumbulā gredzenoto kontroles vietas.

FIGURE 1. Observation sites for Herring Gulls ringed and recovered at Rumbula rubbish dump: red circles – chick ringing places (Finland, Estonian, Russia and Latvia), yellow – recoveries of Herring Gulls ringed outside of Rumbula, purple – recovery places of those ringed at Rumbula

ar lodāmuru iegravēja “Latvia” un numuru no A01 līdz A70⁶.

Jāpiebilst, ka tajos gados problēmas sagādāja pat sudrabkaiju atšķiršana pēc vecuma un apspalvojuma (no 1 līdz 4 dzīves gadam), jo mūsu rīcībā esošajos noteicējos (Baumanis, Blūms 1969; Makatch 1987) apraksti aprobežojās ar jauno (*juvenile*) un pieaugušo (*adult*) putnu zīmējumiem. Tāpēc bija jākopē specializētie izdevumi (Grant 1986), un, galvenais, jāmacās dabā, apskatot dažāda

vecuma kaijas no malas un turot rokās. Gredzenojām visas noķertās sudrabkaijas, 21 jau ārzemēs gredzenotajai uz otras kājas uzlikām mūsējos un trīs gredzenus nomainījām. (1. attēls)

Gredzenu lasīšana

80. un 90. gadu mijai bija raksturīgas četras siltas ziemas, kā rezultātā jauno kaiju izdzīvošana bija krietni augstāka nekā citā laikā. Turklāt tieši 80. gadu beigās Igaunijā⁷ pieauga apgredzenoto sudrabkaiju mazuļu skaits. Šie apstākļi veicināja lielāku gredzenotu sudrabkaiju skaitu,

vidēji viens gredzenots putns uz 100–200 negredzenotiem.

Tajā laikā mūsu rīcībā vēl nebija teleskopu, tāpēc gredzenu lasīšana bija iespējama tikai ar binokli (7x35 un 15x50). Lai pilnībā nolasītu tekstu, vajadzēja atrasties dažus metrus no putna, turklāt, lai nolasītu visu tekstu, tam bija jābūt kustīgam. Daļu gredzenu kontrolējām pēc putna noķeršanas, bet lielāko daļu nolasījām ar binokli. Sākumā varējām nolasīt vien atsevišķus krāsainos gredzenus, bet ar laiku iemācījāmies pietuvoties kaijām līdz attālumam, kurā varēja viegli to izdarīt ar binokli. Galvenokārt tas notika, sēžot atkritumu deponēšanas

⁶ Tā kā gredzenus pēc konstrukcijas nebija iespējams pilnībā aiztaisīt, domājams, daļu no tiem ar laiku kaijas pašas noņēma nost, tomēr mēs saņēmām vairākas kontroles no Igaunijas un Somijas (tālākais – 706 km, kad Somijā nolasīts tikai krāsainais gredzens). Ilgākais krāsainā gredzena nēsāšanas laiks – 10 gadi 4 mēneši.

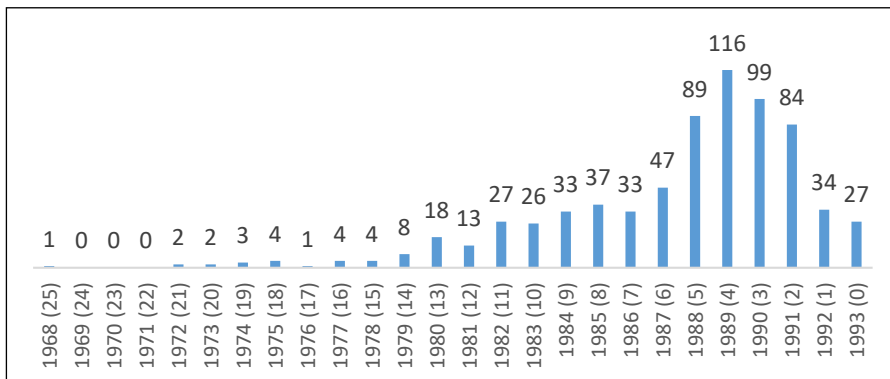
⁷ Igaunijā laikā no 1981. līdz 1987. gadam apgredzenotas 15 332 sudrabkaijas, bet no 1988. līdz 1993. gadam lielāks skaits – 25 640.

vietā, aplūkojot tuvējās kaijas un meklējot gredzenotus īpatņus.

Visvairāk novērotas kaijas ar Igaunijas un Somijas gredzeniem, no citām valstīm bija daudz retāk. Somijā kaijas gredzenoja ar izturīgajiem dūralumīnija gredzeniem, kas faktiski nenolietojas. Igaunī to darija ar parasta alumīnija gredzeniem, kas pēc 10 gadiem pamatīgi nodila, un daļu no vecajiem pat nebija iespējams pilnībā nolasīt. Tāpēc tieši ar somu gredzeniem ir vairāk putnu, vecāku par 15–20 gadiem. Pēc nolasītajiem gredzeniem vecuma ziņā lielākā daļa (54%) bija īpatņi 2–5 dzīves gadā (2. attēls). Tas izskaidrojams ar to, ka pirmajos dzīves gados kaijas klejo lielākā teritorijā, sasniedzot šīs pasugas izplatības areāla rietumu malu (līdz Dānijas un Holandes teritorijām, 700–1300 km). Turpretī, tuvojoties ligzdošanas vecumam, kaijas uzturas tuvāk savai šķilšanās vietai, kur arī sāk ligzdot.

Meklējot Kaspijas kaiju

Regulāri vērojot un caur rokām izlaižot simtiem dažāda izskata sudrabkaiju, esam iemācījušies pamanīt netipiski krāsotus īpatņus. Toreiz “sudrabkaiju grupas” putnus ornitologi dalīja 4–18 pasugās (Юдин, Фирсова 1988) ar dažādām atšķiršanas pazīmēm.

2. ATTĒLS. Gredzenoto sudrabkaiju šķilšanās gads un vecums (pilni dzīves gadi) 1993./94. gada sezonā (jūlijs–aprīlis) (n=712)

Tolaik pie mums bez nominālās pasugas *Larus argentatus argentatus* varēja būt sastopama arī cita pasuga – *L.a. cachinnans*, kas apdzīvoja Kaspijas un Melnās jūras reģionu, pie mums to vēlāk nosauca par Kaspijas kaiju. Paturot putnu rokās, šīs pasugas noteikšana pēc spārna un knābja izmēriem bija neiespējama, jo tie pārklājās ar nominālās pasugas pazīmēm. Atlika vien krāsas atšķirības – Kaspijas kaijai kājas bija dzeltenas, bet galva pieaugušajiem putniem ziemas periodā – balta (bez tumšajām strīpām; Юдин, Фирсова 1988). Vienu šādu kaiju ar dzeltenām kājām un baltu galvu noķēru 1993. gada 21. janvārī un nogādāju Ornitofaunistikas komisijas priekšsēdētājam Jānim Baumanim, kam bija interese par iespējamiem Kaspijas kaijas novērojumiem Latvijā. Tomēr viņš to noteica par sudrabkaijas nominālās pasugas īpatni.

Vēl lielāku misēkli sagādāja tas, ka sudrabkaijas ar koši dzeltenajām kājām bija arī ar igauņu gredzeniem (EM T-10050, T-25948, T-35817), gredzenotas kā mazuļi turpat, kur nominālās pasugas īpatņi ar tipiskajām rozā kājām. Attiecīgi kāju krāsas pazīme abu pasugu atšķiršanai īsti nedarbojās.

90. gadu sākumā ar lielo kaiju grupas sistematiku interesējās arī “Jūras izskaloto putnu projekta” vadītājs Aleksejs Kuročkins. Toreiz pastāvēja teorija, ka abām pasugām vajadzētu atšķirties arī ar primāro lidspalvu zīmējumu un citām krāsas atšķirībām. Lai uzkrātu nepieciešamo informāciju, 1992. gadā viņš izveidoja anketu, kurā vajadzēja gan norādīt putna izmērus, gan arī izveidot primāro lidspalvu un astes spalvu zīmējumu. Īpaši svarīgi bija uzkrāt šādu informāciju no kaijām, kam bija zināma izcelsmes vieta (no apgredzenotajiem īpatņiem). Četras šādas anketas F. Savičs aizpildīja par Rumbulas izgāztuvē noķertajām igauņu sudrabkaijām.

Vēl jāpiebilst, ka tajos gados pastāvēja tehniska problēma ar šādu putnu fotofiksāciju, jo mūsu rīcībā bija vien padomju ražojuma fotoaparāti (“Smena 8M” un “Zenit”) bez teleobjektīva ar melnbaltām, retāk krāsainām diapozitīvu filmiņām (fotofilmiņas tajos gados bija deficīts). Tāpēc no šī pētījuma saglabāties tikai neliels attēlu skaits (ap 15).

Atradumu ilgaiss ceļš

Neskatoties uz samērā lielo kontrolēto kaiju gredzenu skaitu, informācija

Somijas un Igaunijas sudrabkaiju gredzeni, ko izmantoja 80.–90. gados, bija piemēroti lasīšanai ar binokli, jo numurs bija pietiekami liels, īpaši igauņu gredzeniem. Metāls daudz izturīgāks bija somu gredzeniem. Savukārt Latvijas C sērijas “piļu” gredzeni, ar kuriem 80. gadu otrajā pusē gredzenoja sudrabkaijas, bija ar visai maziem cipariem, nebija piemēroti kontrolēšanai ar binokli, kā arī nebija izturīgi un desmit gadu laikā pamatīgi nodila. No R. Matroža kolekcijas.

par gredzenošanu līdz mums nonāca lēni. Tas bija saistīts ar faktu, ka tajos gados Igaunijas Gredzenošanas centrs datus par katru atrastu putnu drukāja ar rakstāmmašīnu uz bieza papīra kartītēm, bet mūsu centrā to pārrakstīja latviešu valodā un drukāja uz atsevišķas A4 lapas ar printeri. Tas viss prasīja laiku. Somijas centrs gan datus sūtīja operatīvi, jo izmantoja tam laikam modernu datortehniku.

Pieaugot nolasīto gredzenu skaitam, 1993. gadā informācijas aprīte gandrīz apstājās. Kavējums sasniedza 6–8 mēnešus kopš gredzena nolasīšanas brīža. Tā pašā gada nogalē Latvijas Gredzenošanas centra vadītājs Juris Kazubiernis (1940–2016) palūdza vairs nelasīt kaiju gredzenus, jo vairs netika galā ar atradumu apstrādi. Tas bija viens no iemesliem pētījuma slēgšanai. Arī vēlākajos gados saņemta informācija par daudzajiem nolasītajiem kaiju gredzeniem nebija iespējams, tāpēc 1997. gadā es apkopāju visus Somijas nolasījumus un pats ar vēstuli nosūtīju ziņas uz Somijas Gredzenošanas centru. Liels bija mans prieks, kad pēc divām nedēļām saņēmu divas pakas ar visiem datiem, ko nevarēju dabūt vairākus gadus.

Pētījuma rezultāti

Pēc divām sezonām (1992./93. un 1993./94.) kaiju gredzenošanu un gredzenu lasīšanu nolēmām vairs neturpi-

Foto: Mārtiņš Kalniņš

90. gados ekskursijās mugursomā līdzī vienmēr bija aptieciņa, kuru laiku pa laikam vajadzēja izmantot. Ruslans Matrozis pārsien Rumbulas izgāztuvē ar stiklu sagrieztu kāju, 27.03.1993. Vēlāk traumpunktā griezuma vietai uzlika vairākas šuves.

nāt. F. Savičs piecas dienas 1994. gada jūlijā–novembrī vēl lasīja gredzenus.

Pavisam šajos gados poligonu esam apmeklējuši 119 dienas (R. Matrozis – 90, F. Savičs – 66, M. Kalniņš – 20), esam apgredzenojuši 539 un nolasījuši (kontrolējuši) vairs 1100 sudrabkaiju ārzemju un Latvijas gredzenu (>1700 kontrolēm)⁸. Tā

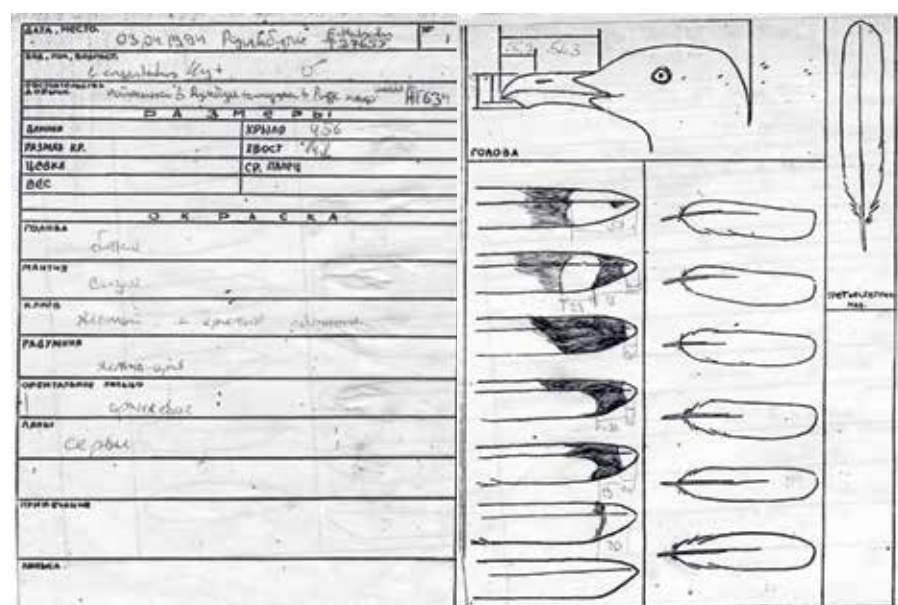
⁸ Autora rīcībā ir ziņas par 979 gredzeniem (1501 kontrole), tai skaitā arī no Rumbulā apgredzenotajām kaijām,

bija **pirmā putnu gredzenu masveida lasīšanas (kontrolēšanas) pieredze Latvijā**⁹. Piemēram, laikā no 1925. līdz 1986. gadam Latvijas teritorijā pavisam kontrolētas 202 sudrabkaijas ar ārzemju gredzeniem (lielākoties atrastas beigtas) (Kazubiernis 1989), savukārt, izmantojot masveida gredzenu lasīšanas praksi Rumbulas izgāztuvē, divos gados pārsniedzām šo rezultātu piecas reizes! No 539 apgredzenotajām sudrabkaijām vismaz 33 turpmākajos gados (līdz 2005) tika kontrolētas ārzemēs (16 Somijā, 5 Vācijā, 5 Igaunijā, 2 Krievijā, 2 Polijā, pa 1 Lietuvā, Zviedrijā un Dānijā), no 167 līdz 1175 km attālumā no Rumbulas.

Par pētījuma aktivitātēm LOB biedru 13. kopsapulcē LU Bioloģijas fakultātes telpās 26.03.1994. biedrības prezidents Jānis Viksne (1936–2015) mums pasniedza dāvanu – toreiz labāko Pitera Granta Eiropas kaiju noteicēju (Grant 1986). Sava darba

kas ir apmēram 85% nolasīto gredzenu. No Latvijas Gredzenošanas centra neesam saņēmuši daļu atradumu, tāpēc pagaidām nav iespējams precīzi norādīt kopējo nolasīto gredzenu un kontroļu skaitu.

⁹ Pirms Rumbulas kaiju pētījuma, 1991./92. gada ziemā, mums bija neliela pieredze ar gredzenu lasīšanu ar binokli paugurknābja gulbjiem Dārziņu attekā un citur (Matrozis 2018), bet ar nākamo sezonu arī meža pilēm Rīgas kanālā.

Floriāna Saviča aizpildīta anketa ar informāciju par Igaunijā gredzenotu sudrabkaiju, 03.04.1994. Glabājas R. Matroža arhīvā.

rezultātus redzējām arī Igaunijas Gredzenošanas centra ikgadējos pārskatos (1992–1994), kur publicēti visi šajā valstī gredzenoto putnu atradumi (Kastepold, Kastepold 1993, 1994; Kastepold *et al.* 1998). Par šo pētījumu līdz šim ir bijis publicēts tikai viens populārs raksts (Kalniņš 1997), bet uz pētījuma 20. jubileju “Dabasdatos” ievietoju īsu aprakstu (Matrozis 2012).

Getliņu izgāztuves kā putnu vērošanas vietas renesanse

2004. gadā “Vides projektu” studijā uzņemtā dokumentālā filma “Leiput-rija” (režisore Laila Pakalniņa, operators Māris Maskalāns) atkal pievērsa uzmanību šim sadzīves atkritumu uzglabāšanas poligonam, arī putnu un cilvēku attiecībām. Tā paša gada vasarā Latviju apmeklēja aizrautīgais dāņu putnu gredzenu lasīšanas entuziasts (pēc profesijas skolotājs) Edijs Fricē.

Viņš iepriekš minētajos igauņu pārskatos bija sameklējis informāciju par labu kaiju gredzenu lasīšanas vietu – Rumbulu. Caur Latvijas Gredzenošanas centru viņš noskaidroja, ka poligonu ir iespējams apmeklēt, un atbrauca uz Latviju. 2004. gada oktobrī ar mani sazinājās Juris Kazubiernis un lūdza pavadīt Ediju šajā ekskursijā, kā arī izstāstīt par kaiju pētījumiem 90. gados. Gandrīz pēc desmit gadiem es atkal

nokļuva poligonā, turklāt pirmo reizi pa centrālajiem vārtiem. Tieši Edijs man uz vietas parādīja pirmā gada Kaspijas kaiju, kuru nesekmīgi bijām meklējuši iepriekš un kuru samērā viegli varēja atšķirt vizuāli (attēls publicēts: Celmiņš 2005). Šis novērojums kļuva par impulsu citiem pašmāju putnu vērotājiem šīs vietas apmeklēšanai, reto kaiju sugu/pasugu meklēšanai un gredzenu lasīšanai. Taču tas jau ir pavisam cits stāsts...

Pateicības

Liels paldies maniem draugiem, kas piedalījās Rumbulas kaiju pētījumā – Floriānam Savičam (30 kopīgas ekskursijas uz poligonu) un Mārtiņam Kalniņam (20), kā arī Filipam Kovaļevskim (6), Aleksejam Kuročkīnam un Mihailam Barsukovam (pa 1). Paldies Jurim Kazubiernim, kā arī Igaunijas un Somijas putnu gredzenošanas centru darbiniekiem par laiku un aizrautību, kādu viņi ieguldīja Rumbulā nolasīto sudrabkaiju kontroļu datu apstrādē. Pateicos Jānim Baumanim par konsultācijām sistematikas jautājumos, literatūras piemeklēšanu un aizdošanu. Īpašs paldies Edijam Fricēm par kaiju ķeršanas metodes izgudrošanu un praktisko interesi par Rumbulas pētījuma turpināšanu ar 2004. gadu. Pateicos Mārtiņam Kalniņam par raksta izskatīšanu, vērtīgajām atmiņām un piezīmēm.

Summary

Herring Gull study at the Rumbula rubbish dump (1992–1994) / Ruslans Matrozis/

From August 1992 to November 1994, Herring Gull *Larus argentatus* ringing and a ringed bird recovery programme was held at the Rumbula rubbish dump near Riga, Latvia. A total of 119 visits of this rubbish dump were made during the specified period. On average, from July to April this feeding site was regularly visited by ca. 4 000 Herring Gulls, with the highest number recorded during the winter months – up to 10 000 individuals. About one of every 100–200 of the observed gulls had a ring from one of 9 countries. Using a variety of gull catching methods, a total of 539 Herring Gulls were ringed, 70 of them with colour rings as well, of which 33 were recovered abroad in the following years (with a distance of 167 to 1175 km from the ringing site). The best results of gull catching were reached using the so-called “Eddie Fritze method” – named by the author of this article after a Danish bird ringer, who, at the Copenhagen rubbish dump in 1970/71, used a plastic bag on his head and sat on the waste, and was able to catch several thousands of gulls by hand. Using this method at the Rumbula rubbish dump in 1993, it was possible to catch up to 60 Herring Gulls in one day. In addition to ringing, the reading of rings by binoculars was done. A total of over 1 100 ringed gulls were recovered (more than 1 700 recoveries), most of them with Estonian (69%) and Finnish (22%) rings. The oldest ringed Herring Gulls reached 19 years and 2 months (Estonian ring) and 25 years and 1 month (Finnish ring). Up to 94 different rings were recovered in a single day. The reading of gull rings gave good results – during two seasons the total amount of recovered abroad rings (more than 1 005) were five times higher than during the previous sixty years (1925–1986, n=202) in Latvia. Since 2004, the reading of gull rings at the Rumbula dump has been renewed.

Literatūra

- Baumanis J., Blūms P. 1969. Latvijas putni. Rīga, 180 lpp.
- Bub H. 1986. Vogelfang und Vogelberingung. Teil III. 4. Auflage. Wittenberg Lutherstadt, A.Ziemsens Verlag, 196 S. (*Die Neue Brehm-Bücherei* 389).
- Celmiņš A. 2005. Kopsavilkums par interesantākajiem putnu novērojumiem 2004. gada rudenī. *Putni dabā* 15.1: 28–31.
- Fritze E. 1976. Ringing of Herring Gulls *Larus argentatus* un Greater Black-backed Gulls *Larus marinus* on Copenhagen dump. *The Ring* 86–87: 48–49.
- Grant P. 1986. Gulls a guide to identification. 2nd edition. T&AD Poyser, 352 p.
- Kalniņš M. 1997. Getliņi – 2. *MMD* 4: 28–31.
- Kastepold T., Kastepold E. 1993. Estonia Matsalu 1992. Ringing report No.23. *Loodusevaatlusi* 1992. II. Tallinn, 172 p.
- Kastepold T., Kastepold E. 1994. Estonia Matsalu 1993. Ringing report No.24. *Loodusevaatlusi* 1993. II. Tallinn, 176 p.
- Kastepold T., Kastepold E., Mann M. 1998. Estonia Matsalu 1994. Ringing report No.25. *Loodusevaatlusi* 1994. Tallinn, 131 p.
- Kazubiernis J. 1989. Putnu gredzenošana Latvijā (1925.–1986.). *Putni dabā* 2: 135–165.
- Makatch W. 1987. Wir Bestimmen die Vogel Europas. 5. Auflage. Leipzig, Neumann Verlag, 553 S.
- Matrozis R. 2012. Rumbulas kaiju pētījumiem – 20. *Dabasdati*, 07.09.2012. (<https://dabasdati.lv/lv/article/rumbulas-kaiju-petijumiem-ndash-20/2018/>)
- Matrozis R. 2018. Paugurknābja gulbju pētījumiem Rīgā – 30. *Putni dabā* 83: 3–7.
- Smislovs V., Kuročkins A. 1990. Rīgas un Jūrmalas atkritumu izgāztuvju ornitofaunas materiāli. *Putni dabā* 3: 126–141.
- Бауманис Я.А. 1981. Встречаемость птиц на некоторых городских свалках Латвии. Grām.: Mugurkaulnieku ekoloģijas un uzvedības pētījumi Baltijā. Rīga, LVU: 48–58.
- Смыслов В.В. 1991. Свалки пищевых отходов как места массовой концентрации птиц. В кн.: Материалы X Всесоюзной орнитологической конференции. Том 2 (1). Минск: 220.
- Юдин К.А., Фирсова Л.В. 1988. Серебристая чайка. В кн.: Птицы СССР. Чайковые. Москва, Наука: 126–146.